



Acta Juris Stetinensis

2025, nr 5 (56), 169–183
ISSN (print) 2083-4373 ISSN (online) 2545-3181
DOI: 10.18276/ais.2025.56-07



Hanna Paluszkiewicz
prof. dr hab.
Uniwersytet Szczeciński
e-mail: hanna.paluszkiewicz@usz.edu.pl
ORCID: 0000-0001-5198-8360



Kilka refleksji o wzmocnieniu procesowych praw pokrzywdzonego na tle ostatnich zmian w art. 52a Kodeksu postępowania karnego

Streszczenie

Przedmiotem rozważań jest proces nowelizowania art. 52a k.p.k. zmierzający do wzmocnienia praw pokrzywdzonego w wyniku wdrożenia norm minimalnych wynikających z dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r., której pełna transpozycja dotąd nie nastąpiła. Ocenie poddano nowe instrumenty realizacji praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw, zwłaszcza sposób dokonywania oceny indywidualnych potrzeb pokrzywdzonego w zakresie pomocy i ochrony tych uczestników procesu karnego. Zaakcentowane zostały prawa dziecka do ochrony przed wtórną i powtórną wiktyimizacją podczas czynności dowodowych z ich udziałem.

Słowa kluczowe: prawa procesowe pokrzywdzonego, indywidualna ocena szczególnych potrzeb ofiar przestępstw, wtórna wiktyimizacja, ochrona pokrzywdzonego dziecka w procesie karnym

Wprowadzenie

Liczne nowelizacje, jakim poddany został Kodeks postępowania karnego w latach 2022–2023¹ obok kontrowersyjnych i wątpliwych konstytucyjnie zmian, przyniosły także dawno oczekiwane wdrożenie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW², w zakresie w jakim nie nastąpiło to wcześniej.

Wypada przypomnieć, że celem dyrektywy 2012/29/UE jest zapewnienie ofiarom informacji, wsparcia i ochrony oraz uczestniczenia w postępowaniu karnym. Ofiary mają być uznawane i traktowane z szacunkiem, w sposób taktowny, zindywidualizowany, profesjonalny oraz niedyskryminacyjny we wszystkich kontaktach ze służbami świadczącymi usługi w zakresie sprawiedliwości naprawczej lub właściwymi organami działającymi w ramach postępowania karnego (art. 1 ust. 1). Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy³ stanowiące w tym wypadku swoisty wzorzec postępowania z ofiarami przestępstw akcentują potrzebę zapewnienia przez system karny obowiązujący w kraju takich samych reguł traktowania pokrzywdzonego, jak i sprawcy czynu zabronionego, w tym rozpoznanie i zaspokojenie jego indywidualnych potrzeb, zwłaszcza gdy ofiarą jest dziecko (osoba do 18. roku życia).

Normy minimalne, jakie ustanawia dyrektywa 2012/29/UE, wymagają uwzględnienia specjalnego podejścia do dziecka – ofiary przestępstwa, obejmujące co najmniej jego wiek, stan dojrzałości, opinie, potrzeby i obawy (art. 1 ust. 2). Pomimo tego, że postanowienia dyrektywy mają charakter zalecanego minimum ustawowego, polski ustawodawca nie wywiązał się na czas z obowiązku ich pełnej implementacji, która powinna nastąpić do 16 listopada 2015 r.⁴

1 Zmiany w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz. U. z 2025 r. poz. 46 ze zm., dalej: k.p.k.) z tego okresu zostały opublikowane w: Dz. U. z 2022 r. poz. 1375; Dz. U. z 2022 r. poz. 1855, poz. 2582, poz. 2600; Dz. U. z 2023 r. poz. 289, poz. 535, poz. 818, poz. 1606 i poz. 1860.

2 Dz. Urz. UE L 135 z dnia 14.11.2012 r., s. 57, dalej: dyrektywa 2012/29/UE.

3 Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom, Council of Europe/European Union 2012; więcej na temat Wytycznych: L. Mazowiecka, *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom – standardy praw dzieci*, „Ius Novum” 2016, nr 3, s. 208 i n.

4 Częściowego wdrożenia dyrektywy 2012/29/UE dokonano nowelizacją z 13 czerwca 2013 r. (ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. poz. 849), wprowadzając zmiany w zakresie trybu przesłuchiwanie dzieci oraz ofiar przestępstw seksualnych, jednak dopiero wskazanymi wyżej w tekście nowelizacjami polski prawodawca zaczął transponować przepisy dyrektywy w zakresie jej art. 22–24, a w tym

Komisja Europejska w ramach procedury naruszenia (uchybiecie nr 2019/2106) dotyczącej niepełnego wdrożenia dyrektywy przez Polskę zgłosiła zalecenia, zgodnie z którymi konieczne stało się dostosowanie polskich przepisów do wymogów art. 22 dyrektywy 2012/29/UE. Działania legislacyjne mające na celu wykonanie wskazanego zalecenia miały miejsce w 2020 r., bowiem to wówczas na mocy nowelizacji dokonanej ustawą z dnia 16 grudnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego⁵, został dodany nowy art. 52a k.p.k. uzupełniający dotychczasowe dość skąpe regulacje w zakresie tzw. indywidualnej oceny szczególnych potrzeb ofiar przestępstwa. Celem nowego przepisu było doprecyzowanie nakazu dokonywania ustaleń w zakresie indywidualnej oceny służącej ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar w zakresie ich ochrony oraz zastosowania wobec nich gwarancji. Nowy przepis wszedł w życie 9 lutego 2021 r., jednak już u progu 2023 r. został ponownie zmieniony, w wyniku nowelizacji wynikającej z ustawy z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw⁶. Zmiana wprowadzona tą ustawą weszła w życie 15 lutego 2024 r. i stanowi realizację wymagań minimalnych w odniesieniu do ustalenia indywidualnych potrzeb pokrzywdzonego i udzielenia mu w tym zakresie stosownej do tych potrzeb pomocy i gwarancji.

Istota zmiany art. 52a k.p.k.

Uprzedzając wnioski końcowe, można już w tym miejscu zauważyć, że ostatnia nowelizacja art. 52a k.p.k. polegająca na zwiększeniu jednostek redakcyjnych w obrębie tego przepisu łączy się także z większym niż dotąd zakresem normowania, wynikającym z rzeczywistej transpozycji postanowień art. 22 dyrektywy 2012/29/UE w kwestii indywidualnej oceny szczególnych potrzeb ofiary przestępstwa.

Przystępując do analizy zmian polskiego prawa karnego procesowego w zakresie transpozycji norm minimalnych wynikających z przepisu art. 22 dyrektywy 2012/29/UE, należy podkreślić pewne różnice terminologiczne. Mają one bowiem znaczenie dla zakresu podmiotowego ochrony udzielanej ofiarom przestępstw.

w zakresie obowiązku ustalenia indywidualnych potrzeb ofiary. Warto zauważyć, że przepis, o którym mowa, był również zmieniony przez art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1860), zmieniający ustawę z dniem 28 września 2023 r.

5 Dz. U. z 2021 r. poz. 155.

6 Dz. U. z 2023 r. poz. 289.

Zgodnie z art. 2 dyrektywy 2012/29/UE ofiarą jest osoba fizyczna, która doznała szkody, w tym krzywdy fizycznej, psychicznej, moralnej lub emocjonalnej bądź straty majątkowej bezpośrednio spowodowanej przestępstwem. W rozumieniu tego przepisu status ofiary mogą mieć również członkowie rodziny osoby, której śmierć była bezpośrednim skutkiem przestępstwa, jeżeli w jej wyniku doznali szkody (ust. 1a). Za członków rodziny uważa się małżonka, osobę pozostającą z ofiarą w sposób trwały i ciągły w bliskim pożyciu we wspólnym gospodarstwie domowym, krewnych w linii prostej, rodzeństwo oraz osoby pozostające na utrzymaniu ofiary (ust. 1b)⁷. Na gruncie polskiego prawa karnego procesowego mamy do czynienia z pojęciem pokrzywdzonego, zdefiniowanym w art. 49 k.p.k. Analiza tego przepisu wskazuje na zawężenie zakresu tego pojęcia w stosunku do pojęcia ofiary, jakim posługuje się dyrektywa.

Jak zauważa się w piśmiennictwie⁸, definicja ofiary zawarta w wymienionych aktach prawa (m.in. w dyrektywie 2012/29/UE) ma inny zakres znaczeniowy niż zawarta w art. 49 k.p.k. definicja pokrzywdzonego. W rozumieniu dyrektywy ofiarą może być tylko osoba fizyczna. W tym sensie definicja pokrzywdzonego z art. 49 k.p.k. jest z jednej strony szersza (obejmuje bowiem także inne podmioty niż osoby fizyczne), z drugiej strony wyraźnie węższa, bowiem art. 2 dyrektywy 2012/29/UE uznaje za ofiarę nie tylko osobę, która jest rzeczywiście pokrzywdzona w wyniku naruszenia swoich praw lub zagrożenia im, ale także osobę najbliższą oraz pozostającą na utrzymaniu pokrzywdzonego. Osoby takie nie mogą być uznane za pokrzywdzonego w rozumieniu art. 49 k.p.k., gdyż ich dobra prawnie chronione nie zostały bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, co jest warunkiem uzyskania w polskim procesie karnym statusu pokrzywdzonego⁹. Definicja pokrzywdzonego przyjęta w art. 49 § 1 k.p.k. powoduje, że ani rodziców ofiary zabójstwa, ani żony ofiary nie można na gruncie przepisów karnoprosesowych uznać za osoby pokrzywdzone, skoro pokrzywdzonym jest jedynie ten, czyje dobro prawne jest bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez dane przestępstwo, a przestępstwo zabójstwa jako chroniące życie człowieka dotyka bezpośrednio wyłącznie jego ofiary, najbliżsi zaś jedynie pośrednio są nim dotknięci w zakresie swego zdrowia, w tym psychiki¹⁰. Jak zauważa się w orzecznictwie, osoby najbliższe

7 Należy zaakcentować, że państwa członkowskie mogą ustanowić procedury ograniczające liczbę członków rodziny (art. 2 ust. 2).

8 K. Dudka, w: K. Dudka, H. Paluszkiewicz, *Postępowanie karne*, Warszawa 2022, s. 93–94.

9 Szerzej H. Paluszkiewicz, w: K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2023, art. 49, s. 151 i n.

10 Wyrok SN z dnia 23 lipca 2008 r., V KK 377/07, LEX nr 424881.

mogą dochodzić od oskarżonego w trybie art. 46 § 1 k.k.¹¹ obowiązku naprawienia szkody w formie zadośćuczynienia za ich krzywdę przy skazaniu za przestępstwo spowodowania śmierci, nie są oni pokrzywdzonymi w rozumieniu art. 49 § 1 k.p.k., choć mogą wstąpić do procesu, wykonując prawa zmarłego pokrzywdzonego (art. 52 § 1 k.p.k.). Mogą tym samym wystąpić z wnioskiem o zobowiązanie skazanego do zadośćuczynienia ich krzywdzie (art. 446 § 4 k.c.¹²), a nadto o naprawienie przez niego szkody w zakresie określonym w art. 446 § 1 i 3 k.c.¹³

Na tym tle może pojawić się wątpliwość, jak należy interpretować art. 22 dyrektywy 2012/29/UE i jak rozumieć konieczność jego pełnej transpozycji do przepisów polskiego prawa. Wyjaśnienia wymaga także pojęcie indywidualnej oceny służącej ustaleniu szczególnych potrzeb ofiary w zakresie jej ochrony i wyjaśnienie charakteru tego instrumentu prawnego.

Zgodnie z pkt 55 preambuły dyrektywy 2012/29/UE, a także jej art. 22 ust. 1 każda ofiara przestępstwa musi mieć przeprowadzoną ocenę jej indywidualnych potrzeb, co rozumieć należy zarówno jako wymóg wsparcia ze strony odpowiednich służb, jeśli takie są szczególne potrzeby ofiary, jak i – już na etapie postępowania karnego – rozpoznanie i zaspokojenie jej potrzeb w zakresie ochrony w tym postępowaniu. Takie ujęcie obowiązków rozpoznania i zaspokajania szczególnych potrzeb każdej ofiary wskazuje, że troska o nią musi być realizowana przez państwo na każdym etapie, w jakim pojawiają się szczególne potrzeby. Konieczne są zatem pewne rozwiązania systemowe, a nie takie o charakterze doraźnym. Organem, który powinien dostrzec potrzeby pokrzywdzonego i podjąć stosowne działania ochronne i pomocowe, może być zarówno funkcjonariusz policji, organ wymiaru sprawiedliwości, jak i organizacja świadcząca pomoc na rzecz ofiar lub inna wytypowana do tego rodzaju działań instytucja. Oznacza to, że w zależności od tego, czy postępowanie karne już się toczy, a także jaki jest jego etap rozwojowy, ocena indywidualnych potrzeb ofiary winna być przeprowadzana, jeśli to konieczne to nawet wielokrotnie. Jej celem jest bowiem ustalenie wszelkich zagrożeń dla ofiary, zwłaszcza gdy powodować mogą wtórną bądź ponowną wiktyimizację¹⁴, zastraszenie czy wręcz odwet sprawcy lub jego środowiska.

11 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2025 r. poz. 383), dalej: k.k.

12 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2025 r. poz. 1071), dalej: k.c.

13 Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 30 września 2015 r., II AKa 232/15, LEX nr 1950399.

14 Wiktyimizacja wtórna oznacza doznanie przez ofiarę negatywnych przeżyć wynikających nie z samego przestępstwa, lecz z niewłaściwych postaw osób, z którymi ofiara styka się po jego ujawnieniu, natomiast wiktyimizacja ponowna to sytuacja, w której jedna ofiara doznaje kolejnego takiego samego lub innego przestępstwa, co wynika ze szczególnego narażenia wynikającego z jej

Sposób realizacji ochrony procesowych praw pokrzywdzonego

Szczególne znaczenie – i tego będą dotyczyły poniższe rozważania – ma ochrona pokrzywdzonego w toku procesu karnego. Takie ujęcie w sposób oczywisty wyklucza możliwość prowadzenia indywidualnej oceny szczególnych potrzeb u innych niż osoby fizyczne ofiar przestępstw, albowiem zakres ochrony w trakcie procesu wskazany w art. 23 i art. 24 dyrektywy 2012/29/UE odnosi się wyłącznie do osób fizycznych. Analiza polskich unormowań wskazuje, że w wyniku ostatnich nowelizacji¹⁵ do kręgu podmiotów, których indywidualne potrzeby w zakresie ochrony muszą zostać ustalone, dołączono również świadków, jeżeli występują u nich zaburzenia psychiczne, rozwojowe, zakłócenia zdolności postrzegania lub odtwarzania przez nich postrzeżeń uzasadniające przekonanie, że należy zapewnić im szczególne warunki przesłuchania (przewidziane w nowym art. 185e k.p.k.). Dyrektywa 2012/29/UE nie przewidywała takiej ochrony w treści art. 22.

Porządkując tę sferę rozważań, w szczególności ze względu na dwukrotną nowelizację tego samego przepisu w okresie trwającej *vacatio legis* i oczekiwania na wejście zmian w życie (15 lutego 2024 r.), należy zwrócić uwagę, że ustalenie zagrożeń dla pokrzywdzonego w toku postępowania karnego obejmować powinno dwa etapy. Pierwszym z nich jest określenie, czy pokrzywdzony ma szczególne potrzeby w zakresie ochrony ze względu na jego cechy osobowe, rodzaj lub charakter przestępstwa oraz jego okoliczności (art. 22 ust. 2 dyrektywy 2012/29/UE). Jeśli ustalenia będą pozytywnie zweryfikowane i okaże się, że pokrzywdzony zgodnie z zastosowanymi kryteriami oceny ma w zakresie wskazanym indywidualne potrzeby, to w drugim etapie konieczne jest określenie, czy należy stosować w tym wypadku i w jakim rodzajowo zakresie szczególne środki ochrony. Ta decyzja dotyczyć musi przede wszystkim pokrzywdzonych dzieci, które z uwagi na swój wiek i wrażliwość z natury rzeczy mają inne – szczególne – potrzeby w zakresie ich ochrony. Ochrona dzieci jako pokrzywdzonych jest bowiem w procesie karnym priorytetem¹⁶.

uwarunkowań osobistych czy też usytuowania w określonym otoczeniu społecznym i pełnionych w nim roli; por. E. Bieńkowska, *Zjawisko wiktyimizacji wtórnej: pojęcie, przyczyny, przeciwdziałanie (na przykładzie niektórych polskich regulacji karnych)*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008, t. XXIX–XXX, s. 65 i n.; E. Bieńkowska, *Od dyskryminacji do przestępstwa z nienawiści*, w: L. Mazowiecka (red.), *Ofiary przestępstw z nienawiści*, Warszawa 2013, s. 42 i n. Pojęcia te definiuje także rekomendacja Rec.(2006)8 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie pomocy dla ofiar przestępstw z dnia 14 czerwca 2006 r.

15 Por. art. 6 pkt 2 powołanej wyżej ustawy z 13 stycznia 2023 r.; zmiana polega na dodaniu w art. 52a k.p.k. nowej jednostki redakcyjnej oznaczonej jako § 5.

16 Co stosować należy także do dzieci składających zeznania w charakterze świadków.

Już w preambule dyrektywy 2012/29/UE (pkt 8), jak też w dalszych jej postanowieniach (art. 22 ust. 6) podkreślono konieczność zapewnienia ofierze wpływu na skorzystanie ze środków ochrony, poza sytuacją, gdyby było to sprzeczne z dobrem wymiaru sprawiedliwości. Uczestniczenie pokrzywdzonego w dokonywaniu oceny jego indywidualnych potrzeb i udzielanej mu pomocy nie może być uzależnione od złożenia przez niego oficjalnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa (art. 8 ust. 5).

Indywidualna ocena szczególnych potrzeb w świetle art. 52a k.p.k.

Indywidualna ocena musi uwzględniać szereg kryteriów, które należy wziąć pod uwagę, analizując potrzeby pokrzywdzonego. Odnoszą się one zarówno do osoby pokrzywdzonego i jego warunków osobistych, jak i do czynu, którego ofiarą padł, bowiem oba te czynniki wskazywać mogą w praktyce na realne zagrożenie wtórną i powtórną wiktyimizacją. W zakresie warunków dotyczących osoby pokrzywdzonego przy ocenie jego indywidualnych potrzeb muszą być brane pod uwagę jego cechy osobowe, takie jak wiek, płeć, tożsamość i ekspresja płciowa, pochodzenie etniczne, rasa, religia, orientacja seksualna, stan zdrowia, niepełnosprawność, a także posiadanie prawa pobytu, ewentualne problemy z komunikacją, związek ze sprawcą, zależność od sprawcy czy też doświadczenie przestępstwa w przeszłości. W zakresie oceny czynu popełnionego wobec pokrzywdzonego znaczenie mają takie czynniki jak popełnienie czynu z nienawiści, uprzedzenia lub dyskryminacja jako przyczyna jego popełnienia, przemoc seksualna czy też przemoc w bliskich związkach. Należy wziąć pod uwagę również osobę sprawcy czynu i ustalić, czy jest to osoba nadużywająca stosunku zależności (art. 22 ust. 3 dyrektywy 2012/29/UE).

W art. 23 dyrektywy 2012/29/UE przewidziane zostały środki ochrony, które powinny być zastosowane podczas postępowania sądowego¹⁷, jednak nie zostały one w wymaganym terminie¹⁸ w pełni wdrożone do polskiej ustawy karnoprocesowej. Do środków tych należą: odpowiednie warunki przesłuchania ofiar (w zaprojektowanych lub przystosowanych do tego pomieszczeniach), przesłuchanie ofiar

17 Dotyczy to m.in. środka zapewniającego unikanie kontaktu wzrokowego między ofiarą a sprawcą (art. 185c k.p.k. dotyczy tylko osób pokrzywdzonych przestępstwami o charakterze seksualnym), unikania zbędnych pytań dotyczących życia prywatnego ofiary, niezwiązanych z przestępstwem (art. 171 § 4 k.p.k. nie zawiera takich ograniczeń), środków ochrony odnoszących się do dzieci, które zgodnie z dyrektywą 2012/29/UE (art. 24) są uznawane za ofiary o szczególnych potrzebach w zakresie ochrony i wprost przewiduje się, że w braku możliwości ustalenia wieku ofiary uznaje się ją dla celów dyrektywy za dziecko.

18 Art. 27 dyrektywy 2012/29/UE – do 16 listopada 2015 r.

z udziałem przeszkolonych specjalistów, prowadzenie przesłuchań przez te same osoby, zapewnienie tożsamości płci osoby przesłuchiwanej i przesłuchującej w sprawach przemocy seksualnej, przemocy na tle płciowym lub przemocy w bliskich związkach, a także zapewnienie w toku postępowania sądowego odpowiednich technologii i rozwiązań zapewniających unikanie kontaktu wzrokowego ofiary i sprawcy, przesłuchanie ofiary pod nieobecność sprawcy z wykorzystaniem technologii komunikacyjnych, unikanie zbędnych pytań dotyczących życia prywatnego ofiary niezwiązanych z przestępstwem, przesłuchanie bez obecności publiczności. Część z tych regulacji stanowi już element systemu polskiego, pozostałe są mimo opóźnień w transpozycji do niego wdrażane. Dotyczy to również szczególnych praw pokrzywdzonych dzieci, których potrzeby są zawsze uznawane za szczególne, a w razie braku możliwości ustalenia wieku ofiary – jeśli istnieją powody do uznania, że jest dzieckiem, za takie należy je w świetle wymogów dyrektywy traktować¹⁹.

Wprowadzony nowelizacją z 2020 r. przepis art. 52a k.p.k. nakładał na organ prowadzący postępowanie karne obowiązek, by ten – w miarę potrzeby – poznał stanowisko pokrzywdzonego w kwestii jego woli w zakresie stosowania środków ochrony, chyba że będzie to niemożliwe. Stanowisko to miałoby zostać wyrażone w oświadczeniu, które organ procesowy ma obowiązek wziąć pod uwagę. W tym brzmieniu przepis nie odpowiada jednak w pełni normie minimalnej zawartej w art. 22 dyrektywy 2012/29/UE, bowiem nie precyzuje, w jakiej formie oświadczenie pokrzywdzonego ma być złożone organowi, nie określa czasu, w jakim organ winien dokonać oceny i ustalić oraz zapewnić adekwatne do indywidualnych potrzeb środki ochrony pokrzywdzonego, a co więcej, nie formułuje obowiązku takiego postępowania, używając w treści art. 52a k.p.k. określenia „w miarę potrzeby”. Tego rodzaju sformułowanie nie niesie ze sobą obliża podjęcia określonych działań. O ile zatem, mając na uwadze regułę wykładni wskazaną w art. 116 k.p.k., można przyjąć, że dopuszczalna jest interpretacja art. 52a k.p.k. w wersji pierwotnej w taki sposób, iż oświadczenie pokrzywdzonego może zostać złożone zarówno ustnie, jak i na piśmie, a w razie braku możliwości odebrania oświadczenia organ ma obowiązek zastosować określony środek, gdy jest to w okolicznościach sprawy obligatoryjne albo wnioskuje o to pokrzywdzony. Jednak należy zwrócić uwagę, że normą minimalną płynącą z art. 22 dyrektywy 2012/29/UE jest wprowadzenie nakazu zapewnienia przez państwa członkowskie, by ofiary poddano na czas indywidualnej oceny, a zatem wprowadzenie jako standardu procedury indywidualnego diagnozowania, która z osób pokrzywdzonych przestępstwem jest

¹⁹ Por. nowy art. 49b k.p.k. dodany powołaną wyżej ustawą nowelizującą z 16 grudnia 2020 r., która weszła w życie 9 lutego 2021 r. H. Paluszkiewicz, w: K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego...*, s. 158–159.

szczególnie narażona w trakcie procesu karnego na wtórną lub powtórną wiktyimizację, zastraszenie lub odwet ze strony sprawcy, aby móc zastosować wobec niej, odpowiednio do jej indywidualnych potrzeb, szczególne środki ochronne²⁰.

Ponowna nowelizacja art. 52a k.p.k., która weszła w życie 15 lutego 2024 r., zdecydowanie silniej transponuje wymogi minimalne przewidziane w dyrektywie 2012/29/UE w zakresie ochrony pokrzywdzonych. Doprecyzowuje zarówno obowiązki organów prowadzących postępowanie karne wobec pokrzywdzonych, jak też dookreśla, wobec jakich ofiar należy zachować szczególną staranność w ocenie ich sytuacji procesowej jako pokrzywdzonych, na jakich etapach procesu jest to wymagane oraz jak procedura ustalania indywidualnych potrzeb w ramach szczególnej ochrony ma być przeprowadzana. Uwzględnia również w szerszym zakresie obowiązek zadbania o dzieci będące ofiarami przestępstw, choć regulacje zapewniające minimalne standardy w tym zakresie zawarte są także w innych przepisach zmienianych ostatnimi nowelizacjami Kodeksu postępowania karnego²¹. Niniejsze rozważania dotyczą wprawdzie zmian art. 52a k.p.k., nie można jednak tracić z pola widzenia, że opóźniona implementacja minimalnych standardów, zwłaszcza dotyczących środków ochrony pokrzywdzonych dzieci, następuje także poprzez nowelizacje innych ustaw, jak choćby Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

Przepis art. 52a k.p.k. w nowym brzmieniu pozwoli na ustalenie, czy pokrzywdzony nie wymaga szczególnej pomocy, w tym pomocy psychologicznej, z uwagi na sytuację zagrożenia dla własnego zdrowia psychicznego pokrzywdzonego, ale także nakazuje uwzględnić takie potrzeby w odniesieniu do świadka lub osób im najbliższych. Zgodnie z art. 10 ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka²² organ prowadzący czynności operacyjno-rozpoznawcze albo postępowanie sprawdzające lub postępowanie przygotowawcze bądź też sąd informuje pokrzywdzonego lub świadka o możliwości uzyskania pomocy psychologicznej. Pomoc tę świadczą podmioty, które otrzymały na ten cel dotację z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, o którym mowa w art. 43 Kodeksu karnego wykonawczego²³ lub inne

20 E. Zielińska, w: E. Bieńkowska, L. Mazowiecka (red.), *Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Dyrektywa 2012/29/UE. Komentarz*, Warszawa 2024, art. 22, s. 242 i n.

21 Można tu wskazać nowe przepisy dotyczące reprezentacji dziecka jako pokrzywdzonego w procesie karnym polegające na ustanowieniu dla niego specjalnego przedstawiciela oraz korespondujące z tymi zmianami nowe uregulowanie w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym – art. 99 (ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.).

22 Dz. U. z 2015 r. poz. 21 ze zm., dalej: u.o.p.p.ś.

23 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tekst jedn. Dz. U. z 2025 r. poz. 911).

wskazane przez organ podmioty świadczące pomoc o tym profilu. Ustalenie szczególnej potrzeby (i w tym zakresie udzielenia pomocy) będzie się odbywało w trybie wskazanym w art. 52a k.p.k., tzn. przez dokonanie indywidualnej oceny szczególnych potrzeb pokrzywdzonego.

Indywidualna ocena winna uwzględniać takie elementy, jak właściwości i warunki osobiste pokrzywdzonego oraz rodzaj i rozmiar ujemnych następstw popełnionego na jego szkodę przestępstwa, z uwzględnieniem charakteru tego przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia. Przepis nakłada obowiązek na organ prowadzący postępowanie karne, by ten poznał stanowisko pokrzywdzonego w kwestii jego woli w zakresie stosowania środków ochrony. Środki ochrony określa art. 3 u.o.p.p.ś.²⁴ Do środków ochrony i pomocy należą: ochrona na czas czynności procesowej, ochrona osobista, pomoc w zakresie zmiany miejsca pobytu, a obowiązek ich zapewnienia spoczywa na wojewódzkim (stołecznym) Komendancie Policji, w którego okręgu mają miejsce pobytu pokrzywdzony, świadek lub osoby im najbliższe, wobec których ma być stosowany środek ochrony lub pomocy, zwane w ustawie „osobami chronionymi”.

Organ prowadzący postępowanie karne będzie miał obowiązek odebrać od pokrzywdzonego oświadczenie, czy chce on zastosowania przewidzianych środków ochronnych, chyba że odebranie takiego oświadczenia nie będzie możliwe. Odstąpienie od odebrania takiego oświadczenia będzie dopuszczalne tylko w sytuacji, gdy zastosowanie określonego środka jest obowiązkowe lub organ prowadzący postępowanie działa na wniosek pokrzywdzonego.

Oświadczenie o szczególnych potrzebach pokrzywdzony ma składać na piśmie albo do protokołu organu prowadzącego postępowanie karne. Jest to istotna zmiana w stosunku do poprzedniego brzmienia komentowanego przepisu, który nie określał bliżej formy oświadczenia. Standard w zakresie obowiązku pozyskania wiedzy o woli pokrzywdzonego i jego indywidualnych potrzebach w zakresie ochrony przed wiktymizacją wtórną lub powtórną będzie zatem zrealizowany.

Obowiązek pozyskania informacji i podjęcia działań w zakresie ustalenia adekwatnych do indywidualnych potrzeb środków ochrony spoczywa na organach prowadzących postępowania karne, czyli zarówno na organach postępowania przygotowawczego, jak i na sądzie rozpoznającym sprawę. Ilekroć w toku postępowania karnego pojawia się potrzeba dokonania czynności procesowej z udziałem pokrzywdzonego, należy pozyskać informacje pozwalające na ustalenie potrzeby zastosowania wobec niego indywidualnych środków ochrony, zależnie od tego,

²⁴ Szerzej o indywidualnej ocenie L. Mazowiecka, *Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar przestępstw w zakresie ochrony*, Warszawa 2015, *passim*.

jakie są jego uwarunkowania osobowe, jaki czyn został wobec niego popełniony i czy występują w sprawie okoliczności mogące wskazywać na obawę odwetu ze strony sprawcy.

Pozyskanie informacji o potrzebach pokrzywdzonego następuje za pomocą specjalnego kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego i musi nastąpić najpóźniej przed rozpoczęciem czynności wymienionych wprost w art. 52a § 3 k.p.k. Katalog tych czynności wskazuje, że chodzi przede wszystkim o te, które wiążą się z obecnością lub aktywnością pokrzywdzonego podczas czynności dowodowych i mogą być tym samym źródłem wtórnej wiktyimizacji. Kwestionariusz staje się zatem instrumentem, który ma służyć ustaleniu rzeczywistych i szczególnych potrzeb ofiary przestępstwa.

Wzór kwestionariusza służącego indywidualnej ocenie potrzeb i pomocy dla pokrzywdzonego jest ujednolicony i został ustalony przez Ministra Sprawiedliwości w rozporządzeniu wykonawczym wydanym na podstawie nowego przepisu art. 52a k.p.k.²⁵ Kwestionariusz indywidualnej oceny pokrzywdzonego sporządzony w toku postępowania przez upoważniony do tego organ prowadzący to postępowanie nie będzie mógł stanowić dowodu w sprawie, nie będzie mógł być traktowany jako dowód jakiegokolwiek okoliczności, zwłaszcza tych, które są ustalane za pomocą tego kwestionariusza (właściwości i warunki osobiste pokrzywdzonego oraz rodzaj i rozmiar ujemnych następstw popełnionego na jego szkodę przestępstwa, z uwzględnieniem charakteru tego przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia). Organ prowadzący postępowanie karne będzie mógł odstąpić od użycia kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego, gdy będzie zachodzić niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu w razie zwłoki lub gdy utrudni to postępowanie. W takim wypadku organ będzie pozyskiwał informacje o właściwościach i warunkach osobistych pokrzywdzonego oraz rodzaju i rozmiarze ujemnych następstw popełnionego na jego szkodę przestępstwa, z uwzględnieniem charakteru tego przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia bezpośrednio przez wysłuchanie pokrzywdzonego, przy czym stanowisko pokrzywdzonego w tym zakresie będzie musiało być zamieszczone w protokole dokonywanej czynności przed przystąpieniem do jej przeprowadzenia.

Analizując treść wzoru kwestionariusza i wymagany przezeń zakres ustaleń w odniesieniu do pokrzywdzonego, warto odnotować nakaz (kierowany do organu dokonującego ustaleń i sporządzającego kwestionariusz), by przed przystąpieniem do wypełniania kwestionariusza poczynić ustalenia, czy pokrzywdzony władza

²⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 lutego 2025 r. w sprawie określenia wzoru kwestionariusza indywidualnej oceny pokrzywdzonego i świadka (Dz. U. poz. 161).

językiem polskim w stopniu komunikatywnym lub posiada szczególne potrzeby w komunikowaniu się, by zapewnić mu przy czynnościach obecność tłumacza języka obcego, języka migowego albo biegłego z zakresu komunikacji wspomagającej i alternatywnej, który posługuje się tym samym systemem, z którego korzysta pokrzywdzony.

W zakresie właściwości i warunków osobistych ustalenia dotyczyć mają okoliczności takich jak niepełnosprawność ruchowa, niepełnosprawność narządu słuchu lub wzroku, a także fakt korzystania przez pokrzywdzonego w codziennym funkcjonowaniu ze wsparcia innych osób. Informacje dotyczyć mają także subiektywnych odczuć, takich jak obawa czy też lęk przed określonymi miejscami lub przed oskarżonym, co w oczywisty sposób oddziaływać może na gotowość pokrzywdzonego do złożenia zeznań, ale także ich jakość (kompletność, wiarygodność). Pokrzywdzony może wyrazić życzenie obecności podczas dokonywania tej czynności wskazanej przez niego osoby. Ważne jest także ustalenie jego stopnia zorientowania się w czasie i miejscu oraz co do czynności procesowych, jakie mają być z jego udziałem przeprowadzone. Wzór kwestionariusza obejmuje również ustalenia dotyczące rodzaju przestępstwa popełnionego na jego szkodę oraz jego konsekwencji w odniesieniu do pokrzywdzonego. Wśród tych informacji wymagane jest ustalenie przez organ, czy istnieje uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności lub mienia pokrzywdzonego albo osoby dla niego najbliższej, co pozwoli na zastosowanie ewentualnej anonimizacji tego uczestnika procesu w toku postępowania w trybie art. 184 k.p.k.

Wzór kwestionariusza został opracowany osobno dla pokrzywdzonego i świadka, przy czym w tym ostatnim przypadku stosuje się tego rodzaju instrument pozyskania informacji o potrzebach świadka, jeżeli występują u niego zaburzenia psychiczne, rozwojowe, zakłócenia zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń uzasadniające przekonanie, że jego przesłuchanie powinno się odbyć w trybie określonym w art. 185e k.p.k., bądź też w szczególnych warunkach, np. z udziałem biegłego. Organ prowadzący czynności powinien również – co wynika z treści wzoru kwestionariusza – ustalić kwestie związane z obawami przed określoną płcią, zwłaszcza braku możliwości kontrolowania emocji czy też reakcji z nią związanych, co w konsekwencji (podobnie jak w przypadku pokrzywdzonego) może prowadzić do pojęcia decyzji o wyborze osoby o określonej płci jako biegłego czy też osoby dokonującej ze świadkiem czynności procesowych.

Warto zauważyć, że powyższe regulacje prawne mają na celu nie tylko ochronę świadka czy pokrzywdzonego, w związku z ustaleniem jego indywidualnych potrzeb w toku procesu, ale także mają zabezpieczyć pozyskanie wartościowego materiału dowodowego w tym postępowaniu, zwłaszcza gdy źródłem dowodowym dostarczającym organom procesowym dowód, jest pokrzywdzony bądź świadek.

W rozporządzeniu zostały również określone sposób i miejsce przechowywania kwestionariusza ze względu na to, że będzie on zawierać informacje i wyczerpujące dane o pokrzywdzonym albo o świadku, niezbędne do ustalenia, czy zachodzą podstawy do przeprowadzenia czynności przewidzianych w przepisach wymienionych w § 1 oraz z uwagi na konieczność zapewnienia ochrony danych tych uczestników postępowania. Zgodnie z § 4 rozporządzenia kwestionariusz taki przechowywany jest w aktach sprawy w sposób uniemożliwiający dostęp do niego przez osoby nieuprawnione.

Oświadczenia pokrzywdzonego muszą być obligatoryjnie brane pod uwagę przy podejmowaniu decyzji dotyczących czynności wskazanych w przepisach w art. 143 § 1 pkt 2 k.p.k. z zastosowaniem art. 147 § 1, w art. 177 § 1a, art. 184–185c, art. 185e, art. 299a § 1, art. 360 § 1 pkt 1 lit. d oraz pkt 3, art. 390 § 2 i 3 k.p.k. oraz art. 10 ust. 2 u.o.p.p.s. Czynności, o których mowa wyżej, polegają przede wszystkim na pozyskiwaniu i przeprowadzeniu dowodów, a także podjęciu decyzji o konieczności udzielenia pomocy psychologicznej w przypadku zagrożenia dla zdrowia psychicznego pokrzywdzonego lub świadka, jeżeli występują u niego zaburzenia psychiczne, rozwojowe, zakłócenia zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, uzasadniające przekonanie, że przesłuchanie powinno się odbyć w trybie określonym w nowym art. 185e k.p.k., w zakresie niezbędnym do dokonania ustaleń co do przeprowadzenia przesłuchania zgodnie z tym przepisem.

Podsumowanie

Zmiany Kodeksu postępowania karnego odnoszące się do indywidualnej oceny służącej ustaleniu szczególnych potrzeb pokrzywdzonych w procesie karnym spełniają oczekiwania co do wdrożenia art. 22 dyrektywy 2012/29/UE. Następuje to po dłuższym, bo trwającym niemal 10 lat opóźnieniu i po procedurze naruszeniowej podjętej wobec Polski przez Komisję Europejską. Czy nowe postanowienia okażą się w praktyce wystarczające i oddające należycie sens i ducha postanowień dyrektywy, okaże się wkrótce, bowiem zarówno nowe regulacje ustawowe, jak i rozporządzenie wykonawcze weszły już w życie. Wydaje się jednak, że część kontrowersji, jakie towarzyszyły instytucji indywidualnej oceny szczególnych potrzeb pokrzywdzonych²⁶ zostaje w wyniku omawianej regulacji wyjaśniona, pozostawiając pole

²⁶ E. Bieńkowska, *Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb w zakresie ochrony – kontrowersje wokół instytucji oraz propozycja jej wdrożenia*, w: L. Mazowiecka (red.), *Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar przestępstw w zakresie ochrony*, Warszawa 2015, s. 80 i n.; K. Dudka, *Procesowe skutki indywidualnej oceny pokrzywdzonych w procesie karnym*, w:

do rzeczywistej, a nie jedynie deklaratywnej ochrony i pomocy ofiarom przestępstw w toku procesu karnego.

Bibliografia

- Bieńkowska E., *Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb w zakresie ochrony – kontrowersje wokół instytucji oraz propozycja jej wdrożenia*, w: L. Mazowiecka (red.), *Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar przestępstw w zakresie ochrony*, Warszawa 2015, s. 80–103.
- Bieńkowska E., *Od dyskryminacji do przestępstwa z nienawiści*, w: L. Mazowiecka (red.), *Ofiary przestępstw z nienawiści*, Warszawa 2013, s. 41–101.
- Bieńkowska E., *Zjawisko wiktyimizacji wtórnej: pojęcie, przyczyny, przeciwdziałanie (na przykładzie niektórych polskich regulacji karnych)*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008, t. XXIX–XXX, s. 65–74.
- Dudka K., *Procesowe skutki indywidualnej oceny pokrzywdzonych w procesie karnym*, w: L. Mazowiecka (red.), *Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar przestępstw w zakresie ochrony*, Warszawa 2015, s. 69–80.
- Dudka K., Paluszkiewicz H., *Postępowanie karne*, Warszawa 2022.
- Mazowiecka L., *Indywidualna ocena służąca ustaleniu szczególnych potrzeb ofiar przestępstw w zakresie ochrony*, Warszawa 2015.
- Mazowiecka L., *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom – standardy praw dzieci*, „Ius Novum” 2016, nr 3, s. 208–228.
- Paluszkiewicz H., w: K. Dudka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Zielińska E., w: E. Bieńkowska, L. Mazowiecka (red.), *Normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw. Dyrektywa 2012/29/UE. Komentarz*, Warszawa 2024.

Some reflections on the strengthening of the procedural rights of victims in the light of the recent amendments to Article 52a of the Code of Criminal Procedure

Abstract

The focus of this paper is on the process of amendment of Article 52a of the Code of Criminal Procedure aimed at strengthening the rights of victims due to the implementation of the minimum standards resulting from Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012, which has not yet been fully implemented. New instruments for the realization of the rights, support, and protection of victims of crimes are evaluated along with how victims' individual needs of support and protection are assessed. The rights of the child to protection from secondary and repeated victimization during evidentiary activities with their participation are emphasized.

Keywords: procedural rights of the victim, individual assessment of special needs of crime victims, secondary victimization, protection of child victims in criminal proceedings

CYTOWANIE

Paluszkiewicz H., *Kilka refleksji o wzmocnieniu procesowych praw pokrzywdzonego na tle ostatnich zmian w art. 52a Kodeksu postępowania karnego*, „Acta Iuris Stetinensis” 2025, nr 5 (56), 169–183, DOI: 10.18276/ais.2025.56-07.